

JØRGEN HEIN: *The Treasure Collection at Rosenborg Castle. The Inventories of 1696 and 1718. Royal Heritage and Collecting in Denmark-Norway 1500-1900, I-III.* København 2009, Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker/Museum Tusulanums Forlag. 846 s. 1.650 kr.

Det kan lyde som en kliché at kalde de tre statelige bind på svært glittet papir om skattene fra Regaliekammeret og det Grønne Kabinet på Rosenborg for et pragtværk, men i så fald er det en fuldt dækkende kliché. Det er en overvældende rigdom, der møder læseren både i form af Kit Weiss' vidunderlige fotos af alle bevarede genstande (katalogdelen tæller godt 1000 numre), og Jørgen Heins akribi og grundighed i den fyldige indledning (hele bind 1) og i de oplysninger, der er samlet i selve katalogen (bind 2 og 3). Da emnet er kongelig pragt, passer form og indhold således til hinanden, og på en raffineret måde repræsenterer værket både afslutningen på den gradvise demokratisering af pragten gennem det moderne museumsvesen og en virkeliggørelse af den oprindelige intention med at oprette den eksklusive samling, som var internationalt tænkt.

Vi kender alle sammen de genstande, Hein skriver om: Det er regalierne og de smykker, pragtvåben og andre pretiosa, som er udstillet i to kælderrum under Rosenborg. På ganske begrænset plads er her samlet, hvad der var tilbage af kostbarheder efter Christian IV's og Frederik III's uheldige krige, suppleret med en hel del nye ting fra de følgende kongers tid. Det er denne samling, dens karakter, dens oprindelse, dens udvikling, dens institutionelle og arkitektoniske ramme, dens betydning og ikke mindst dens indhold, som Hein har sat sig for at skildre. Det er et meget konkret projekt, som man kunne kalde kompilatorisk i den forstand, at hovedformålet har været i klar og overskuelig form at præsentere den viden, det ellers kræver en lille menneskealders fortrolighed med samlingerne at opnå. Det er en stoffylde, der nærmest er overvældende, men som i kraft af den klare disposition og de løbende sammenfatninger i første bind aldrig bliver kaotisk. En kort indholds-oversigt vil derfor være relevant.

Første bind optages af en gennemgang af samlingens oprindelse og udvikling. Disse få ord omfatter bl.a. en kortlægning af den proces, der i slutningen af 1600-tallet førte til skabelsen af en ret klar funktionel opdeling af de kongelige samlinger: det vidensformidlende og encyklopædiske Kunstkammer, hvortil der var offentlig adgang og med tiden også en trykt katalog (*Museum Regium* 1696), og det eksklusive, statusprægede Regaliekammer og Grønne Kabinet i Rosenborgs tårnkam-

mer, hvortil kun de særligt udvalgte havde adgang. Denne opdeling svarede til en europæisk udvikling, der selvfølgelig i gennemgangen inddrages på alle relevante punkter, bl.a. i form af sammenligninger med fyrstesamlinger i München, Dresden, Gottorp, Prag, Wien etc. Mens samlingens forhistorie i form af tidligere kongelige samlinger i Danmark har mange dunkle punkter, så er vi fra 1696/1718 på ret fast grund. Fra disse år foreligger fuldstændige (men for 1696 vedkommende kun ufuldstændigt overleverede) inventarier, som i kombination med rejseberetninger, regnskaber, breve og andre kilder danner grundlag for en minutøs rekonstruktion af samlingernes opstilling og historie såvel som for de to sidste binds katalog. Det er en kompliceret historie, for samlingen på Rosenborg oplevede selvfølgelig både tilvækst, afgang og rokader, og der var også andre kongelige samlinger, som samlingerne på Rosenborg indgik i samspil med. Det er måske ikke lystlæsning at forsøge at følge diverse genstandes vandring frem og tilbage, men det er grundlæggende byggesten til kommende undersøgelser af kultur- og museumshistorisk art. Dele af en sådan museumshistorie rummer indledningen i øvrigt allerede, idet Hein har valgt at lade en relativt bred skildring af Rosenborgs egen bygnings- og institutionshistorie helt frem til i dag indgå. Sluttelig omfatter første bind også en systematisk oversigt over samlingens genstandstyper, det fælles navneregister, de uundværlige litteratur- og kildeoversigter og 18 appendikser bestående af relevante kildeuddrag og en ekskurs om havehuse i Rosenborgs slotshave.

Andet og tredje bind bringer så katalogen på i alt 1027 numre ledsaget af store, smukke, klare og instruktive farvefotos af alle de bevarede genstande. Her er ikke sparet på noget, og tak til alle de fonde, der har blødt i den anledning. Oplysningerne om de enkelte genstande følger et helt fast skema. Som nævnt bygger katalogen på inventarerne fra 1696/1718, hvis beskrivelse citeres, og i det omfang, det har været muligt, spores hver enkelt genstands bevægelser helt frem til i dag. Derefter følger oplysninger, der lokaliserer og daterer genstandenes oprindelse og ophavsmænd og giver de basale facts om materiale, teknik, størrelse og nuværende inventarnummer. Så kommer den egentlige beskrivelse, som også omfatter supplerende oplysninger om forhistorie og funktion samt et kort referat og en diskussion af den videnskabelige litteratur om den pågældende genstand. Afslutningen dannes af henvisninger til trykte og utrykte kilder og litteratur. Enhver med interesse for mindst én af genstandene, deres ophavsmænd eller kunsthåndværket bag dem vil være taknemmelig for dette tagselvbord af relevante oplysninger.

Midt i al overfloden er det dog på sin plads at gøre opmærksom på værkets naturlige og helt igennem fornuftige begrænsninger. Beskrivelserne gengiver *Stand der Forschung*, også når denne måske er upræcis, og selv om beskrivelserne i en vis udstrækning indrager paralleller til andre kunstgenstande i danske og udenlandske samlinger, er de langt fra udtømmende, for det ville jo fuldstændig sprænge rammerne. Med risiko for at virke smålig og bedrøvelig skal denne generelle karakteristik her eksemplificeres på et materiale, som anmelderen tilfældigvis har arbejdet med.

Katalogens nr. 23 er Christian IV's håndspejl (19 gange 10,2 cm) med en bagsidedekoration, der er en variation over den kendte »rebus« på Rundetårn. På spejlet har den følgende form: »Jehova [skrevet med hebraiske bogstaver] dirige [et brændende hjerte under Christian IV's kronede monogram] meum«. Beskrivelsen nævner, at samme rebus findes på Christian IV's timeglas dateret 1633 (katalog nr. 56), på Rundetårn (1642) og på mønter slået efter freden i Brömsebro 1645, samt at navnet Jehova med hebraiske bogstaver går igen på et par genstande med tilknytning til Christian IV's søster Hedevig. Litteraturhenvisningerne består af tre titler: Bering Liisbergs bog *Christian den Fjerde og Guldsmedene* (Kbh. 1929), en artikel om Halmstads byvåben fra 1965¹ og den store katalog fra Christian IV-udstillingerne i 1988.² Desuden henvises der til papirer om kurfyrstinde Hedevigs dødsbo i Rigsarkivet.

Går man litteraturhenvisningerne efter, finder man ud af, at Liisbergs værk kun rummer en billedtavle med spejlet, mens oplysningerne i Heins katalog nøje svarer til 1988-katalogen, hvorimod artiklen om Halmstads byvåben faktisk rummer yderligere et par uddybende oplysninger og præciseringer. I denne artikel oplyses man bl.a. om, at der på Rosenborg findes en seglstampe med samme motiv. Christian IV ses aldrig at have anvendt dette segl, men det er da interessant, at han åbenbart påtænkte det.³ Artiklen fortæller også, at mønterne med motivet stammer fra 1629, altså fra lige efter freden i Lybæk og ikke fra 1645, freden i Brömsebro. Et opslag i standardværket om danske mønter⁴ viser, at Hein nok har stølet lidt for meget på Christian IV-katalogen

1 Uno Dunér: »Halmstads vapens ursprung« i *Ale. Historisk tidskrift for Skåneland* 1965, s. 12-20.

2 Steffen Heiberg (red.): *Christian IV og Europa. Den 19. Europarådsudstilling, Danmark 1988*, Kbh. 1988, katalog-nr. 639, s. 177-178.

3 Seglet er gengivet i P.B. Grandjean: *Danske Kongelige Segl fra Frederik II.s, Christian IV.s og Frederik III.s Tid 1559-1670*, Kbh. 1951, s. 20, tavle 7d, 23a.

4 H.H. Schou: *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814*, Kbh. 1926, s. 140-141 + tavle 16.

fra 1988, hvis oplysninger på dette punkt altså er en lapsus. Mønterne er fra 1629. Sluttelig nævner den svenske artikel også den bibelske baggrund for motivet, der er et skriftsted fra Jeremias' Bog: »dirige cor tuum in viam rectam« (»Led dit hjerte på den rette vej«, Jeremias 31,21; den moderne danske bibeloversættelses ordlyd er ikke helt den samme), subsidiært, hvis man lægger vægt på brændende hjerte, tillige evangeliets ord om det brændende hjerte i brystet på disciplene på vej til Emmaus (Lukas 24,32). Resultatet af denne lille eksercits er, at litteraturhenvisningerne helt forventeligt rummer yderligere relevante oplysninger for enhver med særlig interesse for den pågældende genstand. Desuden får vi demonstreret en banal sandhed, som vi ofte glemmer: Fejl og smuttere hører ikke fortiden til, men opstår til stadighed spontant også i den nyeste sekundærlitteratur.

Men det stopper jo ikke her, for der findes faktisk en hel lille stribe af yderligere eksempler på Christians IV's anvendelse af samme motiv. På Tøjhusmuseet står to pragtfuldt udsmykkede kanoner med samme rebus. Det er de såkaldte oldenborgske kanoner, to identiske trekvarte kartover støbt af Felix Fuchs i København i 1633 og udsmykket med det oldenborgske, det karolingiske og det brunsvigske stamtræ, men altså også med Christian IV's monogram og et »Jehova, dirige cor meum«. ⁵ Christian IV skænkede i 1637 kanonerne til sin slægtning grev Anton Günther af Oldenburg, men slægten uddøde med Anton Günther, og da Christian V som bekendt bemægtigede sig Oldenburg, kom kanonerne i 1674 tilbage til København. I Rigsarkivet ligger desuden kongens egenhændige udkast til rebusen på Rundetårn, ⁶ og den fik også lov at pryde mindst to kirkeklokker støbt i Christian IV's modne år, nemlig i Måløv Kirke og i Helligåndskirken i København. ⁷ Klokken i Måløv Kirke er dateret til netop samme år som kanonerne på Tøjhuset og timeglasset på Rosenborg, nemlig 1633.

Man kunne også supplere forståelsen af den bibelske baggrund ved at inddrage et andet skriftsted: »cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud« (»Kongen hjerte er i Guds hånd: han vender det, hvorhen han vil«, Ordsprogenes Bog 21,1). Dette skriftsted hørte til blandt de hyppigt anvendte i tidens fyrstespejle. Det optræder bl.a. i biskop Peder Vinstrups latinske tale før Christian IV's kroning 1596 og i et dansk fyrstespejl til Christian IV fra det følgende år, som vi ved,

⁵ Jens Engberg: »Tre oldenborgske kanoner«, *Vaabenhistoriske Aarbøger*, X (1959-61), s. 306-315, se s. 310.

⁶ Gengivet i Jan Steenberg: *Rundetårn*, Kbh. 1962, s. 19.

⁷ *Danmarks Kirker*, III, *Københavns Amt*, I (1944), s. 629; *Danmarks Kirker*, I, *København*, I (1945-58), s. 700.

Christian IV personligt modtog, læste og diskuterede med forfatteren.⁸ Der tegner sig altså et billede af en konge, der i årene efter Kejserkrigen fandt særlig mening og måske trøst i den tanke, at Gud havde kongens hjerte i sin hånd og både privat (spejlet, timeglasset) og offentligt (Rundetårn, klokkerne, kanonerne), ja både i krig (kanonerne) og fred (klokkerne) bad Gud holde ham fast på den rette vej. Denne brede brug af rebusen viser, at selv om Christian IV handelspolitisk og økonomisk var moderne, så var han værdipolitisk yderst traditionel og bekendte sig gerne til det gode, gamle kristne kongedømmes grundprincipper.

Pointen i dette eksempel er ikke, at Hein har sjusket eller overset noget, som den nævenyttige anmelder nu river ham i næsen. Det er som nævnt kun det tilfældige sammenfald af egne specialundersøgelser, der har spillet anmelderen de relevante oplysninger i hænde. Heins tekst gør, hvad den lover, nemlig gengiver forskningens stude præcist og økonomisk, sådan som den nu engang er. At 1988-katalogen rummer en fejl, som på denne måde har fået lov at gå videre, har nok ligget uden for Heins fantasi. Det ville i hvert fald næppe være faldet denne anmelder ind at checke oplysningerne!

Denne anmeldelses afsluttende betragtninger skal være helliget sproget. Katalogen er nemlig på engelsk, efter alt at dømme smukt og korrekt engelsk, som vi kan takke tre yderst kompetente danske og engelske oversættere for. Også dette forhold er vel gennemtænkt, for det er en af Heins pointer, at samlingen på Rosenborg er på internationalt niveau og fra begyndelsen var tænkt som et internationalt statusprojekt. Derfor bør og vil udgivelsen helt sikkert interessere kunst- og kulturhistorikere og ditto -elskere i både ind- og udland. Med den generøsitet, som også på andre måder præger udgaven, har man dog valgt også at tage hensyn til landets egne børn ved at bringe størstedelen af Heins indledning både på engelsk (bind I, s. 1-176, inkl. billeder) og i dansk resumé (s. 210-267, uden billeder). De ovennævnte kildebilag er dog ikke gentaget på dansk, men bringes kun på tysk og engelsk (hvor originalen er dansk). Denne disposition kan kun bifaldes. Til gengæld er det en lille smule smerteligt, at selve katalogen kun bringer teksten fra 1696/1718-inventarerne i engelsk oversættelse. Det havde været rart også at have den oprindelige ordlyd. Men måske var både forfatterens, forlagets og fondenes resurser udtømt på dette punkt.

⁸ Sebastian Olden-Jørgensen (udg.): »Det genfundne originalmanuskript til Peder Vinstrups kroningstale 1596«, *Danske Magazin*, 9. rk., I (1997-2004), s. 245-270, se s. 269; Johann Damgaard: *Alithia. Et dansk fyrstespejl til Christian IV*, udg. af Sebastian Olden-Jørgensen, Kbh. 2003, s. 48.

Konklusionen kan sammenfattes i få ord: Umådelig nyttigt, grundlæggende for al fremtidig beskæftigelse både med genstandene selv og med dansk hof- og museumshistorie og dertil en fryd for øjet.

Sebastian Olden-Jørgensen

MORTEN THING: De russiske jøder i København 1882-1943. København 2008, Gyldendal. 656 s. 399 kr.

Efter mordet på den russiske zar Aleksander d. 2. i 1881 kom den første bølge af pogromer mod jøder, der herefter i stort tal udvandrede til Vesteuropa og Nordamerika. Den store jødiske exodus, der også var påvirket af en generel proletarisering af østjyderne, medførte, at i alt 2 mio. jøder forlod Rusland i perioden 1881-1914. Af disse passerede 10-12.000 København; omtrent 3.000 forblev og bosatte sig permanent – mest af alt fordi de ikke nåede videre. De færreste havde formentlig planlagt København som endestation. Denne i historieforskningen hidtil oversete gruppe indvandrere spiller hovedrollen i Morten Things store værk.

De russiske jøder tilhørte den store østeuropæiske gruppe af ashkenaziske jøder, der talte jiddisch (eller jødetysk som man kaldte det), et gammelt germansk sprog med slaviske og hebraiske låneord. Morten Thing har møjsommeligt lært sig sproget og er derfor i stand til at tolke et stort kildemateriale om denne gruppe mennesker. I bogens første hovedafsnit kortlægges det spraglede og sprudlende kulturliv, som dette emigrantsamfund var rammen om. Tilgangen er, som Thing understreger, kulturhistorisk, hvilket afspejler sig i studier af de russiske jøders foreningsliv, litteratur, livsformer og andre kulturelle aktiviteter som musik og teater. Vigtigt i denne sammenhæng er dannelsen af en decideret russisk-jødisk offentlighed med blandt andet udgivelsen af *Der vokhen blat* i 1911, det første jiddisch-sprogede blad i Skandinavien. Denne offentlighed, hvor man kunne diskutere og artikulere gruppens interesser i forhold til det omkringliggende samfund, var et vigtigt led i de russiske jøders afgrænsning af sig selv som gruppe i relation til både danskere og ikke mindst det etablerede jødiske miljø i Danmark i Mosaisk Trossamfund. Morten Thing gør meget ud af konflikten mellem de »nye« og de »gamle« jøder. Mosaisk Trossamfund anlagde en dobbeltholdning til de nye jøder i landet. Man hjalp dem økonomisk til deres liv i Danmark – men hjalp også meget gerne med at få de nye ud af landet igen. De gamle borgerlige jødiske familier, med rødder tilbage